

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, номзади илмҳои биологии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав Давлятова Дилором Мирзоаҳмадовна ба диссертатсияи Иброҳимов Қобилҷон Абдукаримович дар мавзӯи «Таъсири шароитҳои гуногуни иқлимӣ ба нишондиҳандаҳои физиологӣю биохимиявӣ ва маҳсулнокии навъҳои офтобпараст (*Heliantus annuus* L.)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми биология аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – Физиология ва биохимияи растаниҳо

Мавзӯи диссертатсияи Иброҳимов Қобилҷон Абдукаримович аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – Физиология ва биохимияи растаниҳо ба «Таъсири шароитҳои гуногуни иқлимӣ ба нишондиҳандаҳои физиологӣю биохимиявӣ ва маҳсулнокии навъҳои офтобпараст (*Heliantus annuus* L.)» бахшида шудааст.

Заминаи муҳими баланд бардоштани ҳосили умумӣ ва ҷамъовариҳои дони офтобпараст аз татбиқи навъ ва дурағаҳои сермаҳсулу серравғани ин зироат дар истеҳсолот ба шумор меравад. Мубрам будани ин масъала мақсад ва вазифаи таҳқиқотхоро муайян менамояд. Чунки равандҳои физиологӣю биохимиявӣ ва навъҳои серравғани офтобпараст вобаста аз хусусиятҳои иқлимӣ минтақаи парвариши он дар Тоҷикистон пурра омӯхта нашудааст.

Мақсади таҳқиқот омӯзиши ҷараёни мубодилаи об, маҳсулнокии фотосинтетикӣ ва ташаккулёбии анбӯҳи биологии умумии растани ва гирифтани ҳосили баланди хоҷагии навъҳои серравғани зироати офтобпараст дар минтақаҳои гуногуни экологии Ҷануби Тоҷикистон ба шумор меравад.

Навгони илмии корҳои таҳқиқотии унвонҷӯ дар он ифода мегардад, ки дар шароити минтақаҳои гуногуни экологии Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ бори нахуст хусусиятҳои физиологӣю биохимиявӣ ва навъҳои раванддиҳандаи офтобпараст таҳқиқ шудааст. Дар таҳқиқот таъсири шароити минтақаҳои иқлимӣ, хусусан речаи ҳарорат ва намнокии ҳаво ба равандҳои маҳсулнокиӣ ва фаъолияти фотосинтетикӣ растани вобаста аз хусусиятҳои хоси навъҳои офтобпараст тасниф ва илман асоснок карда шудаанд. Нақши омилҳои иқлимӣ дар ташаккулёбии ҳосилнокии биологӣ ва хоҷагидорӣ ва навъҳои раванддиҳандаи офтобпараст зоҳир карда шудааст. Маълумотҳои таҷрибавӣ оид ба таъсири омилҳои иқлимӣ ба маҳсулнокии биологӣ ва сифати дон ҷойгиркунии мақсадноки

навъҳои равшандиҳандаи офтобпарастро дар минтақаҳои гуногуни дорои захираҳои зиёди ҳарорати мусбӣ ва намнокии кофии ҳаво дар таҳкикотҳои саҳроӣ омӯхта шудааст.

Натиҷаҳои омӯзиши усулҳои самараноки парвариш ва коркарди тухми офтобпарастро дар шароитҳои гуногуни иқлимии Тоҷикистони Ҷанубӣ татбиқ намудан мумкин аст.

Маълумотҳои бадастомада барои омода намудани тавсияҳои амалӣ оид ба парвариши растаниҳои кишоварзӣ дар шароитҳои гуногуни иқлимӣ асос шуда метавонанд.

Таҳкикотҳои гузаронидашудаи муаллиф нишон медиҳад, ки ҳосилнокии намудҳои офтобпарастр дар минтақаҳои парвариш гуногун буданд. Дар минтақаи захираи термикиаш зиёд ва намнокии нисбиаш нисбатан паст иқлими ҷануби Тоҷикистон (води Вахш) кишти навъҳои серравғани офтобпарастр («ВНИИМК-8883», «Саратови-85») ҳамчун зироати асосӣ (дар кишти баҳорӣ) тавсия карда мешавад. Ин барои ба даст овардани 2,5-3,0 т/га ҳосили дони офтобпарастр мусоидат менамояд.

Рисолаи номзадӣ мазкур аз 138 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, 3 боб, 21 зербоб, 25 ҷадвал, 12 расм, мулоҳизаҳо, 1 адад замима ва хулосаро дар бар мегирад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 155 номгӯй, аз он ҷумла 56 адабиёти муаллифони хориҷро фаро гирифтааст.

Дар боби 1 тавсифи мухтасари адабиёти илмӣ доир ба мавзуи рисола дода шудааст. Дарачаи таҳқиқгаштаи мавзӯ дар шароитҳои хокию иқлимӣ мамлакатҳои ИДМ ва дигар мамлакатҳои хориҷи кишвар таҳлил карда шудааст. Оид ба таъсири омилҳои табиӣ абиотӣ, ба монанди ҳарорат ва намнокии ҳаво, сатҳи таъминоти обӣ ба маҳсулнокии биологӣ хоҷагии навъҳои офтобпарастр диққати махсус дода шудааст. Хусусан, масъалаҳои таъсири омилҳои иқлими минтақаҳои кишти офтобпарастр ба нишондиҳандаҳои миқдорию сифатии навъҳои он таҳлили ҳаматарафа ёфтаанд. Инчунин маълумотҳо доир ба кишти навъҳои офтобпарастр ҳамчун зироати пуарарзиши хӯроқӣ (равғандиҳанда), хӯроқи чорво, ки дар кишти асосӣ, такрорӣ, омехта истифода мешавад, пешниҳод шудааст.

Боби 2 доир ба омӯзиши нишондиҳандаҳои физиологӣ биокимиёвӣ ва маҳсулнокии навъҳои офтобпарастр дар се минтақаи шароити иқлимиашон гуногун, яъне дар шароити минтақаи кӯҳсори Кӯлоб (дар ҳудуди ноҳияи Мӯминобод, ҷамоати деҳоти Боғай деҳаи Навбаҳор), ки дар баландии 1680 м аз сатҳи баҳр, дар води Вахш (ноҳия

Абдурахмони Ҷомӣ, китъаи Мушкурот дар баландии 350 м аз сатҳи баҳр) ва водии Ҳисор (китъаи таҷрибавии Институти ботаника, физиология ва генетикаи АМИТ, дар баландии 834 м аз сатҳи баҳр) гузаронида шудаанд.

Барои таҳқиқот 3 - навъи офтобпараст истифода гардида, онди ҳар яки онҳо маълумот дода шудааст.

Боби 3 Яке аз омилҳои муайянкунандаи дараҷаи маҳсулнокии растанӣ равандҳои рушду нумӯъ ба шумор меравад.

Маълум аст, ки омили асосии бамеъёрдорандаи равандҳои рушду нумӯи растанӣ, хусусан офтобпараст, аз дараҷаи ба гармӣ ва намӣ таъмин будани киштзор ба ҳисоб меравад. Чунки дар растании офтобпараст рушди босуръати поя ва афзудани сатҳи ассимилясионии растанӣ асосан дар давраи ташаккулёбии узвҳои генеративӣ (тӯдагул) ба амал меояд. Аз гармӣ ва намӣ таъмин нашудани растанӣ дар ин давра ба суръати рушди пояи асосӣ ва ташаккулёбии масоҳати барг таъсири манфӣ мерасонад, ки он дар тағйирёбии маҳсулнокии растанӣ зоҳир мешавад. Омӯзиши алоқамандии талаботи офтобпараст ба чунин омилҳои асосӣ, ба монанди гармӣ ва намӣ, имконият медиҳад, ки чараёни рушду нумӯи растанӣ дар шароити мушаххаси ҳокимию иқлимии парвариш пешгӯӣ ва истифода бурда шавад. Дар байни омилҳои асосии фаъолияти ҳаётии растанӣ маълум аст, ки вазифаи калидӣ ба дараҷаи речай равшанӣ ва обии муҳит тааллуқ дорад.

1. Шароитҳои гуногуни иқлимӣ ба суръати рушду нумӯъ, динамикаи ташаккулёбии масоҳати барг ва маҳсулнокии навъҳои омӯхташудаи офтобпараст таъсири назаррас расонидааст. Суръати рушди пояи асосии навъҳои серравғани офтобпараст дар давраҳои аввали нашъунамо дар минтақаи ҳарорати ҳавояш аз мӯътадил баландтар (водии Вахш) нисбат ба минтақаҳои мӯътадил (ноҳияи Мӯъминобод) нисбатан баланд буд. Навъҳои омӯхташуда дар тамоми минтақаҳои экологӣю иқлимии парвариш дорои шиддатнокии зиёди ҳарочоти об буданд.

2. Ба минтақаи дорои захираҳои зиёди термикибуда (водии Вахш), қимати ҳадди аксари шиддатнокии оббухоркунӣ нисбат ба минтақаҳои мӯътадил (ноҳияи Мӯъминобод) баландтар буд. Фосилаи тағйирёбии шиддатнокии оббухоркунӣ ва дигар нишондиҳандаҳои мубодилаи об дар навъҳои офтобпараст ҳамчун таъсири хусусиятҳои генотипикии растанӣ ва омилҳои иқлимии минтақаи нашъунаморо нишон медиҳад.

3. Маҳсулнокии ҳолиси фотосинтези киштзори навъҳои офтобпараст бо мурури рушду нумӯъ зиёд шуда, мутаносибан зиёдшавии масоҳати

баргҳо низ ба назар мерасад. Қимати максималии МХФ дар 60-70 рӯзи баъди пайдошавии майсаҳо, дар рӯзи 80-ум бошад, пастшавии МХФ мушоҳида карда шуд. Дар водии Вахш қимати нисбатан зиёди МХФ дар навъи “ВНИИМК-8883”, аммо қимати камтари он дар минтакаи кӯҳии Кӯлоб зохир карда шуд.

4. Дар ташаккулёбии маҳсулнокии фотосинтетикӣ киштзори (МФК) навъҳои омӯхташудаи офтобпараст баъзе хусусиятҳои навъӣ ва минтакавӣ дар шароити водии Вахш маълум карда шудааст. МФК-и навъи «ВНИИМК-8883» дар давоми давраи нашъунамо, нисбат ба навъҳои «Саратовӣ-85» ва “Донии калондона”, камтар буданд. Қимати ҳадди аксари МФК-и навъи “Саратовӣ-85” дар рӯзи 80-уми баъди пайдошавии майсаҳо ташаккул ёфтааст. Дар минтакаи кӯҳии Кӯлоб МФК-и навъи “ВНИИМК-8883” нисбат ба водии Ҳисор камтар аст. МФК-и навъи «Донии донакалон» дар тамоми минтақаҳои парваршиш нисбат ба дигар навъҳо ночиз буд.

Асоси маводҳои таҳқиқотии муаллифро 14 корҳои ҷопӣ, аз ҷумла 9 -мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия ташкил медиҳад.

Нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ маъруза карда шудаанд.

Мазмуни автореферат ба маводҳои илмӣ дар диссертатсия овардашуда пурра мувофиқат мекунад.

Рисолаи илмӣ Иброҳимов Қ.А. дар маҷмӯъ мусбӣ баҳо дода, бояд камбудихое, ки асосан хусусияти таҳрирӣ ва имлоӣ доранд, кайд кард:

1. Тавсифи ҳокҳои минтакаи таҷрибавӣ нишон дода нашудааст.
2. Мавҷудияти умумии маводи ғизои вобаста ба кабатҳои ҳок маълум карда нашудааст.
3. Дар ҷадвалҳо солҳои таҳқиқот нишон дода нашудааст.
4. Таҷрибаҳои илмӣ дар муддати чанд сол гузаронида шудааст, маълум карда нашудааст.

Бояд кайд кард, ки камбудихои нишондодашуда арзиши илмӣ рисолаи номзодии Иброҳимов Қобилҷонро паст намекунад.

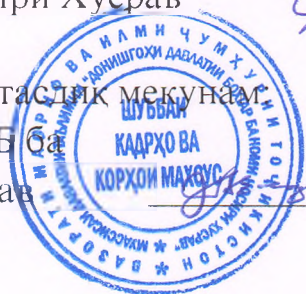
Хулоса, диссертатсияи Иброҳимов Қобилҷон Абдукаримович дар мавзӯи «Таъсири шароитҳои гуногуни иқлимӣ ба нишондиҳандаҳои физиологияю биохимиявӣ ва маҳсулнокии навъҳои офтобпараст (*Heliantus annuus* L.)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илми биология аз рӯйи ихтисоси 03.01.05 – Физиология ва биохимияи растаниҳо кори илмӣ-таҳқиқотӣ пурра анҷомёфта мебошад.

Кори илмӣ аз ҷиҳати навгонӣ, муҳимият ва муосир будан ба талаботи боби 3, бандҳои 31, 34 “Тартиб додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, тахти № 267 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи диссертатсия барои гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.01.05 – Физиология ва биохимияи растаниҳо сазовор мебошад.

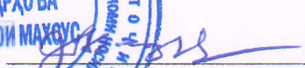
Мудири кафедраи экологияи умумии
ДДБ ба номи Носири Хусрав

 Давлятова Д.М.

Имзои муаллифро тасдиқ мекунам
Сардори РК-и ДДБ ба
номи Носири Хусрав

05.04.2024

 Шукурзод Ч.А.

Суроға: 735140, Республика Таджикистан,
г. Бохтар, ул. Айни, 67, Бохтарский
государственный университет.
E-mail: davlatova0072@mail.ru